

FEHÉRVÁRY ÖRS JÁKÓ OSB

Desiderio desideravi:

Vissza (vagy előre?)

a liturgikus mozgalomhoz!

Bevezetés

A következőkben Ferenc pápa *Desiderio desideravi*¹ apostoli levelét a 20. század első felében kibontakozó, de az egyház életét napjainkig alapvetően meghatározó liturgikus mozgalom kontextusában szeretném elhelyezni.

Kérdésfelvetésemet az a feltételezés ihleti, hogy az utóbbi évtizedek liturgiával kapcsolatos, és II. János Pál uralkodásának utolsó éveiben, majd XVI. Benedek pontifikátusa idején különösen kiéleződő vitái a „liturgikus kérdés” mély félreértéséről tanúskodnak, és Ferenc pápa törekvése többek között ennek tisztázására irányul.

A liturgikus reform kapcsán ugyanis könnyen eshettünk ideológiai csapdákbá, megkísérthettek

¹ FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi* apostoli levél a püspökökhöz, papokhoz és diakónusokhoz, a felszentelt személyekhez és a világi hívekhez Isten népének liturgikus képzéséről, 2022. június 29.; a levél megtalálható kötetünk 9–48. oldalán.

bennünket felszínes közelítések. A liturgia reformját könnyűszerrel lehetett praktikus intézkedésekre redukálni: ilyenek voltak, csak hogy a legemblematisabbakat említsük: a népnyelvi liturgia, a szembeisétő oltár vagy új szövegek, könyvek bevezetése. Más oldalról az egyházban a 20. század második felében jelentkező válságjeleket egyszerű volt az új liturgia bevezetésével fémmjelzett „liberalizmus” számlájára írni, és emiatt a *vetus ordó*t s azzal együtt egy letűnt vagy talán sohasem létezett egyházi fegyelmet visszasírni. Az is előfordult, hogy lelkes archeológusok a múlt liturgikus gyöngyszemeit újra fellelve egy-egy történelmi korszak – legyen az a keresztény ókor vagy a középkor – partikuláris istentiszteleti gyakorlatát kizárólagosan akarták kanonizálni, de legalább is kritika nélkül szerették volna a reformok vagy épp a visszarendeződések zsinórmértékévé tenni.

Márpedig ezek a felszínes közelítések elterelik a fegyelmet azokról az elemi antropológiai-teológiai belátásokról, amelyek megalapozzák, hogy az ember, az emberi közösség és az egyház miért, hogyan, milyen alapon állva fordulhat közös istentiszteleti formákkal az ő Istenéhez, és ez az Istenhez fordulás miént hozza létre ezt a közösséget és annak hitvallását, s ebből mi következik az egyházi közösség konkrét ünneplésére nézve.

A liturgikus mozgalom, ez a 19. században megjelenő szellemi áramlat az egyház teológiai gondolkodását alapjaiban formálta át azzal, hogy a „liturgikus kérdést” kiszabadította abból a szűk újkori perspektívából, amely az istentisztelet ügyét alapvetően az egyházi törvényhozás illetékességi körébe utalta, és olyan, a klérusnak fenntartott cselekvésnek tekintette, amelynek célja a néha egészen materialista módon felfogott *ex opere operato* kegyelemközvetítés

és köteleességteljesítés (*officium*). Andrea Grillo olasz teológus *A liturgia születése a 20. században* című alapvető művében azt vizsgálja, hogy a liturgikus mozgalom hogyan helyezte a közös istentiszteletet egyrészt a hívő nép, a teljes egyház életének és a teológiai gondolkodásnak a középpontjába.² Ennek a szellemi áramlatnak köszönhetően tisztázódott-tisztázódik, hogy a húsvéti hit születésének és átadásának struktúrájában és az egyházi közösség – mint a feltámadott Krisztus közössége – születésében a rítusnak semmivel sem helyettesíthető, kulcsfontosságú, mondhatni mindent megelőző szerepe van.

Amikor Ferenc pápa olyan szövegekre, szerzőkre hivatkozik, akik, amelyek a liturgikus mozgalomhoz közvetlenül köthetők, márpedig hivatkozásainak elsöprő többsége ilyen, akkor ő maga teremti meg az alapot ahhoz, hogy gondolatait ebben a térben értelmezzük.³ Vegyük számba tehát röviden ezeket.

A viszonylag rövid szöveg két alkalommal is említi magát a mozgalmat.⁴ Négy ízben hivatkozik annak kiemelkedő teoretikusára, az olasz származású, de németül író tudós papra, Romano Guardinira, akit nem pusztán idéz, de öt alkalommal – egyedülként – név szerint is említi.⁵

Továbbá feltűnő, hogy a II. Vatikáni Zsinat előtti pápák dokumentumai közül pusztán XII. Piusz *Mediator Dei* enciklikáját idézi,⁶ amely köztudottan

² ANDREA GRILLO: *A liturgia születése a 20. században. Tanulmány a liturgikus mozgalom és (poszt)modernitás viszonyáról*, Napjaink Teológiája 4., Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2006.

³ GÉRE CZ IMRE: *Vendégszövegek. Ferenc pápa liturgikus magiszteriumának forrásai* című előadása remekül láthatóvá tette ezt a hivatkozásszöveget (lásd kötetünk 113. oldalán).

⁴ FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi*, i. m., 16. és 35.

⁵ Uo. 34., 44., 50. és 51.

⁶ Uo. 16.

az első olyan nagyszabású pápai megnyilatkozás volt, amely a Tanítóhivatal részéről megkezdte az addig főleg alulról induló, monostorokban, plébániákon, tudományos műhelyekben bontakozó liturgikus mozgalom vívmányainak hivatalos egyházi recepcióját.⁷ Bőven idéz azon felül a II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum Concilium* konstitúciójából, amely épp XII. Piusz nyomán a úgy tekinti a mozgalmat, mint a „gondviselés jelét, a Szentlélek átvonulását az Egyházban”.⁸

⁷ XI. Piusz *Tra le sollecitudini* kezdetű, 1903-ban kiadott *motu proprio*ja úttörő ebből a szempontból, amely már tematikájában és szóhasználatában is mutatja, hogy a Tanítóhivatal párbeszédbe lépett a mozgalommal, és a liturgiát – túl annak pusztá szabályozásán – maga is lelkipásztori és teológiai figyelmének középpontjába óhajtja helyezni. Már itt megfogalmazza, hogy „...a hívők a keresztény szellemet a legelső és nélkülözhetetlen forrásból merítsék azáltal, hogy tevélegesen részt vesznek (*partecipazione attiva*) a szent titkok ünneplésében és az Anyaszentegyház nyilvános és ünnepélyes imádságában”. Két, a későbbiekben egyre hangsúlyosabbá váló alapelv nyer tehát pápai megerősítést: a liturgia a keresztény szellemiség elsődleges forrása, amelyben a hívek aktívan részt is vesznek.

⁸ Vö. A II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról, 43. <https://katolikus.hu/dokumentumtar/sacrosanctum-concilium> [online, 2024. 10. 10.] XII. Piusz 1956. szeptember 22-én elhangzott, az Assisiben tartott nemzetközi liturgikus pasztorális kongresszus résztvevőihöz intézett beszédében a következőképp beszél a mozgalomról: „Ily módon a liturgikus mozgalomra úgy kell tekinteni, mint Isten gondviselésének jelére a mai korban, mint a Szentlélek átvonulására az Egyházban, hogy közelebb hozza az embereket a hit misztériumaihoz és a kegyelem gazdagságához, amely a hívek liturgikus életben való aktív részvételéből fakad.” https://www.vatican.va/content/pius-xii/fr/speeches/1956/documents/hf_p-xii_spe_19560922_liturgia-pastorale.html [online, 2024. 02. 17] Hozzá kell tennünk, hogy az istentisztelet ügyét nemcsak megnyilatkozásaiban, de a liturgikus reformtörekvéseiben is magáénak érző pápa

Ugyanakkor elmondhatjuk, hogy a *Sacrosanctum Concilium* csodálatra méltó teológiai és lelkipásztori egyensúlyérzéssel tette magáévá a mozgalom szinte minden lényeges kívánalmát, így vetve meg a rákövetkező liturgiareform alapjait. Végül Ferenc pápa sokat idéz éppen ennek a reformnak a gyümölcseiből, a zsinat után kibocsátott hivatalos liturgikus könyvekből.

A *Desiderio desideravi* számára tehát a liturgikus mozgalom fontos hivatkozási alap, és annak folytonosságában és erőterében helyezi el közlendőjét. De hogyan is rajzolódik ki ez az erőter? Ennek szeretnék a következőkben utánajárni.

1. Két emblematiszűv szöveg terében

Egy konferencia-előadás kereteihez illően két rövid, de a liturgikus mozgalom szempontjából megkerülhetetlen szöveggel szeretném kijelölni azt a koordináta-rendszert, amely kellően megalapozott, mégis átfogható összefüggést hoz létre, amelyben Ferenc pápa levele sajátos fénytörésben jelenik meg: az egyik szövegünk a liturgikus mozgalom kezdetét, a másik pedig a mozgalom első nagy szakaszának végét jelöli meg. A két szöveg a liturgikus megújulás két megkerülhetetlen, karakterükben nagyon különböző, de törekvéseikben egyfelé tartó alakjának, úttörőjének köszönhető.⁹ A szövegekhez fűzött reflexióimban egyrészt Ferenc pápa tanításához kötöm azokat, másrészt

ambivalens viszonyt ápol a liturgikus mozgalommal, különösen azon törekvésekkel, melyeket vadhajtásokként érzékel. Aggodalmait mind enciklikájában, mind a fentebb idézett rádióbeszédében tetten érhetők.

⁹ A két szöveget elsőként közöljük magyar fordításban kötetünkben (lásd őket a 173. és 181. oldalon).

a bennük tárgyalt kérdések aktualitásához szeretnék kapcsolódni, ugyancsak nem függetlenül a pápai levéltől.

1.1. Az egyház igazi imádsága:

egy kiáltvány a liturgikus mozgalom hajnalán

A szoros értelemben vett liturgikus mozgalom kezdeteként 1909-et szokták megjelölni. Ekkor hangzott el a mozgalom kiáltványaként és kiindulópontjaként is számontartott beszéd, amelyet Dom Lambert Beauduin, a Mont César (Keizersberg-Leuven) bencés apátság szerzetese, barátja, Désiré-Joseph Mercier bruxelles-mecheleni bíboros-érsek felkérésére az *Œuvres catholiques de Malines* 1909-ben tartott kongresszusán mondott el *Az Egyház igazi imádsága* címmel.¹⁰ Ez a beszéd lesz koordináta rendszerünk egyik tengelye, s reményem szerint segít kontextusba helyezni Ferenc pápa levelét.

Eladdig többnyire bencés monostorok falai között zajlott az a prófétai, az idők jeleinek olvasásából fakadó előkészítő munka, melynek célkitűzése volt, hogy a liturgia váljon újra az egyház lelki életének a középontjává, alapjává, forrásává. Ez volt a keresztény ókor és középkor liturgikus kincsestárának, nem utolsósorban a gregorián ének újrafelfedezésének időszaka, illetve ekkor jelentek meg azok a kétnyelvű misszálék, amelyek segítségével a hívek jobban és szervezettebben bevonódhattak a latinul, többnyire halkán végzett istentiszteletbe, és így maguk is „imádkozhatták” azt.

A liturgikus mozgalom szellemét, ha szabad így fogalmaznunk, tehát épp egy bencés szerzetes a korban

¹⁰ LAMBERT BEAUDUIN: La vraie prière de l'Eglise, *Questions Liturgiques* 91 (2010) 37–41. [doi: <https://doi.org/10.2143/ql.91.1.2047028>]

sok visszhangot ébresztő beszéde szabadította ki a monostori palackból.

Beauduin elsődleges hivatkozási alapja X. Piusz pápa már említett motu proprioja, beszédének felütésében idézi is annak egy kulcsmondatát: „...a hívők a keresztény szellemet a legelső és nélkülözhetetlen forrásból merítsék azáltal, hogy tevőlegesen részt vesznek (*partecipazione attiva*) a szent titkok ünneplésében és az Anyaszentegyház nyilvános és ünnepélyes imádságában”. Erre alapozva fejti ki a liturgikus megújulás (*rénovation*) szükségességét, amit három gondolatra alapoz. Ezután a megújítás konkrét útjairól kettőt vázol fel hallgatósága előtt. Röviden vegyük számba ezeket.

Beauduin mindenekelőtt látteleket vesz kora egyházának spiritualitásáról: „a hívő nép már nem az egyház nyilvános istentiszteletéből meríti imádatának és imádságának hiteles kifejeződését és lelki életének legalapvetőbb lényegét”, hanem magánjellegű ájtatosságok váltak egyeduralkodóvá a keresztények körében. Ezek, bármennyire is üdvösek és hasznosak önmagukban, sajnálatos módon a liturgikus imában való részvétel kárára gyökereztek meg, ezért komoly erőfeszítésekre van szükség, hogy a hívek *újratanulják* a liturgikus hagyományba való bekapcsolódást. Ezután időzik el annál a fajsúlyos teológiai alapgondolatnál, amely a liturgikus lelkiség elsőbbségét alapozza meg.

Fontosnak látom, hogy Beauduin nem ugrik rögtön gyakorlati kérdések megoldására, hanem tágabb perspektívában kezeli a liturgikus kérdést:

1. a liturgia kell, hogy legyen a hívek valódi imája;
2. a liturgia az egység legteljesebb köteléke az egyházban; kötelék a hívek között, és kötelék a hívek és a papság között;

3. a liturgiában van a katekézis teljessége, tehát az istentisztelet az a természetes csatorna, amelyen keresztül a hitbe való beavatás és a hit titkainak elmélyítése, tanítása történik.

Ez a három vezérelv egyszerre kap krisztológiai és ekkleziológiai megalapozást.¹¹ Azért a liturgiának kell a hívek igazi imájává lennie, mert Krisztus saját testében terjesztette ki a mennyek országának, valódi hazánknek, a tökéletes istentisztelet helyének határait a földi világra. Így az ott beszélt nyelvet, amelybe az izajási látomás enged betekintést (vö. Iz 6), az egyház őrzi, beszéli és adja tovább a liturgiában. Ennek szövetét a Szentírás adja, az Atyák kommentárjai gazdagítják, és a szentek életében ölt testet. A liturgia azért is az egység köteléke, mert Jézus főpapi imájában kimondott óhájára válaszol (vö. Jn 17): Isten terve az, hogy az ő egysége tanítványainak egységén keresztül valósul meg, lesz láthatóvá a világban. Ez az egység pedig nem pusztán lelki, hanem látható, érzékelhető szinten is megvalósul, hiszen az egyház látható testületéhez is kapcsolódik a hívő: ez pedig a közösen végzett plébániai liturgia, amely a kor egyházi

¹¹ Lambert Beauduin gondolkodására nagy hatással volt (Bologna) Columba Marmion, aki épp jelöltmester volt a Mont César-i monostorban, amikor ő szerzetes lett. Marmion Krisztus-könyvei és az abból teljesen a Szentírásra, főleg a páli és jánosi iratok olvasására alapozó krisztocentrikus-szentháromságos lelkiség igaz nóvumként hatott és nagyban hozzájárult az egyházban akkor kezdődő megújulási folyamatokhoz. Ugyanakkor Beauduin továbbfejleszti Marmion alapvetően az egyén lelki útjára fókuszáló vízióját az imádkozó egyház mint Krisztus misztikus teste látomása felé. Vö. JACQUES MORTIAU – RAYMOND LOONBEEK: *Dom Lambert Beauduin, visionnaire et précurseur (1873–1960). Un moine au coeur libre*, Paris, Cerf, 1905, 19–21.

mentalitásában is terjedő individualizmus lehetséges ellenszere is. Végül pedig a liturgia szövegeit a tanító Jézushoz vezető királyi útként mutatja be:¹² e szövegek az egyházi év körét követve Jézus földi útjába és az ő lelkületébe vezetnek be.

E három alapgondolat kifejtését követően Beauduin két pontban javasol gyakorlati utakat a liturgikus megújulásnak, amelyek célja, hogy a hívek népnyelven is hozzáférjenek a szentmise és breviárium (zsolozsma) szövegeihez, és így bekapcsolódhassanak „valós időben” azok imádkozásába, és leszokjanak arról, hogy a liturgia alatt magánimákat végezzenek:

1. könnyen használható, olcsó kétnyelvű kiadásban közreadni és népszerűsíteni az egyes vasárnapok szentmiséinek és vespérásának szövegét;
2. a keresztény vallásgyakorlatot alapvetően liturgikussá kell tenni:
 - az esti ima legyen a kompletórium,
 - a hívek a plébániájukon vegyenek részt a vasárnapi ünnepi misén és vespéráson,

¹² A Trentói Zsinat XXII. ülésének dekrétumaiból a 8. fejezetét idézi: „Ezért mindenütt, minden egyháznak megtartva ősi szertartását, amelyet a Római Szentegyház, minden Egyház anyja és tanítómestere jóváhagyott, mégis, nehogy Krisztus juhait éhezzenek, sőt nehogy »a kisdetek kenyeret kérjenek és nincs, aki megtörje nekik« [vö. Sirak 4,4] előírja a szent zsinat minden egyes lelkipásztornak és lelki vezetőnek, hogy a misézés közben maguk, esetleg mások által gyakran ki is fejtssenek valamit azokból, amik a misében elhangzanak, s többek között e szent áldozat titkaiból is mindig magyarázzanak el valamit, különösen az Úr napján és az ünnepeken.” HEINRICH DENZINGER – PETER HÜNERMANN: *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, Szent István Kézíkönyvek 9., Szent István Társulat, Budapest, 2004, 416.

- az áldozásra való felkészülés és az utána való hálaadás a misekönyv erre szolgáló szövegeivel történjen,
- a családokban újra meg kell gyökereztetni ősi liturgikus hagyományokat.

Beauduin beszéde tehát egyrészt teológiai-spirituális megalapozását adja a liturgikus ima elsőbbségének a keresztény hívők életében, másrészt pedig gyakorlati utakat javasol. Az ügy tárgyalásának ez a sorrendje figyelmet érdemel. Szerzőnk nem rögtön tér rá praktikus kérdések megoldására, hanem a liturgiát mint a keresztény tanítás és élet foglalatát, hordozóját mutatja be, mint az Istenhez Krisztuson keresztül vezető királyi utat a közösség számára, de az egyén számára is, akinek létezésében a keresztény közösséghez való tartozás konstitutív elem, így a liturgia sem pusztán egy szabadon választható opció. Ezzel a sorrenddel Beauduin olyan mintát mutat, amely minden liturgikus kérdés tárgyalásához alapul szolgál, és olyan témákat vázol – a liturgia mint mennyei nyelv, krisztológiai megalapozás, az egyházi közösség láthatóvá válása és az egység gondolata –, amelyek tisztázása nélkül semmilyen praktikus liturgikus kérdés megoldásának nem érdemes neki látni. A következőkben röviden és a teljesség igénye nélkül reflektálnék a beszéd praktikus felvetéseire is.

Reflexió: Az anyanyelvű liturgia és liturgiába történő bevonódás kérdései

Láthatjuk, hogy a szolid teológiai megalapozás után a szerző felveti az anyanyelv liturgiában való használatának kérdését; ekkor azonban még nem merül fel a liturgia népnyelven történő végzése. Javaslatára arra vonatkozik, hogy a latin nyelvű mise és vesperás alatt

a hívek kezében legyen ott a misekönyv / zsolozsmáskönyv olyan könnyen használható anyanyelvi változata, amely segíti az istentiszteleten való részvételüket, az asszisztenciával való imádságos egységüket.

Ez a kétségtelenül jó felvetés később, különösen a liturgikus reform gyakorlati megvalósítása során félreértéseket is okozott. Ennek ugyanis egyik zsákut-cája, hogy túl szövegcentrikus volt, sokan egyoldalúan nagy reményeket fűztek a szövegek lefordításához, azok hozzáférhetővé tételéhez. Azt gondolták, ha a hívek értik a szövegeket, akkor már be is vonódtak a liturgiába. Manapság ilyen értelemben szoktak beszélni például az eucharisztikus ima válságáról, hiszen hiába imádkozza azt a pap fennhangon és anyanyelven, attól az még nem kapcsol be automatikusan bennünket is annak végzésébe. Ezen a ponton felmerül a részvétel különböző módozatainak és elmélyítésének a kérdése, amelyről Ferenc pápa is ír körlevelében. A részvétel nem pusztán a szövegekre való figyelmet és azok intellektuális megértését jelenti. Beauduin javaslatára remek ötlet volt arra, hogy az emberek számára érthetővé, követhetővé tegyék a liturgiát, azonban láthatjuk, hogy az istentisztelethez való „hozzáférés” mind a mai napig nem magától értetődő, szemmel láthatóan nem pusztán a szövegek érthetőségén múlik; valamiféle beavatásra van szükség a közösségi imádságos kapcsolat kialakításához, megéléséhez. Ferenc pápa apostoli levelének 48. pontjától a tanulmányi napunk címét is ihlető *ars celebrandi* témáját bontja ki, nem kis teret szentelve a részvétel módozatainak, mikéntjének fontosságára. Talán az 51. pontban ragadja ezt meg a leplasztikusabban:

„Valójában olyan magatartásról van szó, amelyet minden megkereszteltnek meg kell élnie.

A gyülekezetre tartozó összes cselekvésre, mozdulatra és megszólalásra gondolok: gyülekezés, vonulás, ülés, állás, térdelés, éneklés, csendben maradás, akklamáció, nézés, figyelmes hallgatás. Sokféle módja ez annak, ahogyan a gyülekezet – *egy emberként* (Neh 8,1) – részt vesz az ünnepelésben. ”

A részvétel módozataihoz sorolja, és külön bekezdést szentel a csendnek: jól látható, hogy a *Desiderio desideravi* komolyan számot vet a megújult liturgia több mint fél évszázados használatából származó tapasztalatokkal.

*Reflexió: A zsolozsma az egyház hivatalos imája –
hogyan válhatna a világi hívők szélesebb
rétegeinek imájává is?*

A Beauduin beszédében megjelenő másik fontos célkitűzés az volt, hogy a hívek csatlakozzanak a zsolozsma imádságához. Felhívásának több mint száz év után is maradt aktualitása. Az egyház a kezdetektől megtalálta a napi rendszerességű közös imádság formáit, amelyek az eucharisztia vasárnapi ünnepléséhez képest az Istenhez fordulás más útjait kínálták a keresztény gyülekezet számára. Így alakult ki fokozatosan az imaórák liturgiája, melynek fő alapanyagát a Jézus által is imádkozott zsoltároskönyv adta. A keresztény ókor még ismerte a különbségtételt a székesegyházi és szerzetesi zsolozsma közt: míg az előbbi szövegektől kevésbé volt túlterhelt, a nép részvételét is megkönnyítő, vonzó bekapcsolódási formák (pl. responzoriális ének, körmenet) és látványelemek (gyertyagyújtás, tömjén használata) jellemezték, addig a szerzetesi zsolozsma hosszúságában, az énekelt zsoltárok nagy számában is végzőinek sajátos életmódjához igazodott.

A középkortól kezdve a szerzetesi zsolozsma formája vált a papok kötelező napi penzumává is, amelyhez egyre kevésbé volt meghívása a keresztény népnek. Bár a *Sacrosanctum Concilium* aláhúzza, hogy a szent zsolozsma az egész egyház és a krisztushívők közös imája,¹³ az általa ihletett reform ezt kevésbé vette figyelembe: az imaórák kétségkívül lerövidített liturgiájának kiadása is alapvetően a lelkipásztorkodó, a zsolozsmát egyedül végző papság igényeire reflektált egy a korábbi papi breviáriumok küllemét tükröző, négy kötetes, az eligazodást és a könnyű használhatóságot nem éppen megkönnyítő formában.

Robert Taft jezsuita liturgiátörténész a zsolozsmáról szóló nagy monográfiájának előszavában így ír:

„Ha valaki tisztában van azzal, hogy a zsolozsma milyen helyet tölt be manapság a keresztény világban, az irrealitás szédítő érzése fogja el, amikor katolikusok, különösen az idealizmus által megjelölt korokban, az imádságnak ezt a formáját egekig magasztalják.”¹⁴

A II. Vatikáni Zsinat szent liturgiáról szóló konstitúcióját pedig egy kollégája némi iróniával fűszerezett mondatait idézve kommentálja:

„Az egyház emelkedett tanítással övezi a szent zsolozsmát, a gyakorlatról azonban mégis azt kell megállapítanunk, hogy elég alacsony színvonalon marad. Kevés templom van, legyen az akár székesegyház, ahol recitálják vagy éneklük a zsolozsmát,

¹³ Vö. A II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról, i. m., 84–85.

¹⁴ ROBERT TAFT: *The Liturgy of the Hours in East and West*, Collegeville, The Liturgical Press, 1993. XI. (F. Ö. J. ford.)

s alig akad néhány plébániatemplom, ahol valaha is felcsendült volna az imaórák liturgiájának valamely része. A zsolozsma a liturgiának olyan területe, amelyről a világi hívők alig rendelkeznek valami ismerettel, s amely az utóbbi időben a klérus számára sem csekély gondot jelentett.”¹⁵

Ahhoz képest, hogy ezt nevezzük az egyház hivatalos imájának, sajnos nagyon kevés világi hívő imádkozza rendszeresen és közösségben a zsolozsmát. Érdemes lenne Beauduin javaslatát újra fontolóra venni, hogy a hívek csatlakozzanak a zsolozsma imádságához. Ennek konkrét megvalósításához talán a reformnak egy következő szakaszában érdemes lenne az ókeresztény korra visszatekinteni, ahol a szerzetesi és a székesegyházi zsolozsma között különbség volt, és újra meghonosítani templomainkban a közösségi zsolta-imádságnak olyan dicsőítő formáit, akár a közösség méretére, összetételére is tekintettel, amelyek kevesebb magyarázattal, a részvétel elemibb, dinamikusabb útjait kínálva megszólíthatnák az embereket.

Hogy a népi vallásosságra érzékeny és nyitott Ferenc pápa figyelme – bár levele a teljes liturgiát veszi célba – elsősorban az eucharisztikus ünneplésre irányul,¹⁶ adódhat a jelenlegi lelkipásztori adottságokból, az ő jezsuita identitásából, papként, püspökként szerzett egyházi tapasztalataiból. Ugyanakkor tünete annak a jelenleg is uralkodó gyakorlatnak, amely az összegyűlő keresztény közösség alapvető ünneplési formájának az eucharishtiát tekinti, gyakran különösebb tekintet nélkül az alkalom jellegére, és amikor közös imádságról esik szó, inkább nyúl a hagyományos

¹⁵ Uo. XI.

¹⁶ Az imaórák liturgiájára való hivatkozás csak lábjegyzetben, összesen két alkalommal történik.

és amúgy gyümölcsöző jámborsági gyakorlatokhoz, mint például a rózsafűzér, a keresztútjárás, a szent-ségimádás vagy a dicsőítés stb. Bencésként talán feltehetem a kérdést, lelkipásztorként persze saját magának is, hogy a nagy egyház komolyan gondolja-e azt a kijelentését, hogy az Imaórák Liturgiája „Isten népének hivatalos és közösségi imája” és „az Egyház egyik legelső feladata” lenne.¹⁷ Ha ennek érvénye még áll – ami őszinte óhajom –, akkor ennek életre váltása komoly lelkipásztori feladat, ami a létező, az egyház által jelenleg felkínált zsolozsma további revízióját is hozhatja.

1.2. *A kultikus cselekmény és a liturgikus nevelés aktuális feladata – egy nagyhatású gondolkodó „testamentuma”*

Bergoglio gondolkodására Romano Guardini köztudottan nagy hatást gyakorolt nem csak liturgikus téren.¹⁸ Amint fentebb már említettem, a pápai levél egyedülként őt idézi név szerint, pontosan négy alkalommal. Kézenfekvőnek tűnt számomra, hogy Guardini valamelyik írása legyen gondolatmenetem másik támasza. Liturgikus írásainak átfoghatatlanul nagy korpuszából¹⁹ végül a Ferenc pápa által is idézett *Der Kultakt und die gegenwärtige Aufgabe der Liturgischen Bildung* című, 1964-ben írt és számos nyelven publikált levelét veszem koordináta rendszerünk másik

¹⁷ *Imaórák Liturgiája*, Általános Rendelkezések az Imaórák Liturgiájáról, 1. https://tar.liturgia.hu/Liturgia/Alt_rend_zsolozsma.pdf [online, 2024. 10. 05.]

¹⁸ A témáról lásd SILVANO ZUCAL: Romano Guardini maestro di papa Francesco, *Vita e Pensiero* 6 (2016) 47–54.

¹⁹ Vö. a Helmut Zenz által összeállított bibliográfiát https://www.scribd.com/document/199768750/Bibliografia-R-Guardini#_=_ [online, 2024. 11. 08].

tengelyéül.²⁰ A levél Guardini életének utolsó nagy időszakához, az 1960-tól 1968-ban bekövetkezett haláláig tartó időszakhoz kötődik, amikor újra a liturgia kerül érdeklődésének középpontjába. Különlegességét az adja, hogy alig fél évvel a *Sacrosanctum Concilium* konstitúció kihirdetése után és annak ihletésére írja meg. A Német Püspöki Konferencia által Mainzban szervezett 3. liturgikus konferencián adott volna elő, ahol az első liturgikus reformok németországi alkalmazását vitatták meg, de egészségi állapota nem tette lehetővé számára a részvételt. A még akkor is ülésező zsinat már kijelölte a liturgia reformjának főbb sarokpontjait, de ez a reform még alig indult el. Guardini levele egyszerre reflektál a már napvilágot látott zsinati konstitúcióra és a még az egyház előtt álló reformra: ebben az erőterben fejt ki nézeteit az a nagyszerű gondolkodó, aki írásaival, előadásaival a század elejétől fogva oly nagy hatással volt kora katolikus gondolkodására. Bár a levélben leírtakat jóval bővebben kifejti más terjedelmesebb műveiben, jelesül a pápa által többször idézett *Liturgikus nevelés* című könyvében,²¹ egyfajta testamentumként is tekinthetünk erre a szövegre, amelyben az egyház felelős vezetői, valamint kollégái lelkére szeretne kötni néhány olyan alapelvet, amely megelőzi és megalapozza a praktikus értelemben vett változtatásokat.²² Ilyen értelemben rokonít-

²⁰ ROMANO GUARDINI: Der Kultakt und die Gegenwärtige Aufgabe der Liturgischen Bildung. Ein Brief, *Liturgisches Jahrbuch* 14 (1964) 101–106. Vö. FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi*, i. m., 10. lábjegyzet.

²¹ ROMANO GUARDINI: *Liturgische Bildung*, Mathias Grünewald Verlag, Mainz, 1923.

²² A levél bemutatásakor legfontosabb ihletőm Frédéric Debuyt OSB Romano Guardini liturgikus munkásságának szentelt könyve, akit egyébként legértőbb „olvasói”, közt tarthatunk számon. Uő: *L'entrée en liturgie, Introduction à*

ható ez a szöveg Beauduin kiáltványával, amely a liturgikus mozgalom egy korábbi szakaszának hajnalán hangzott el, amelyről az előzőekben már szóltam.

Idézzük a levél felütését, amely jól összefoglalja Guardini szándékát:

„A liturgikus munka, mint tudjuk, fontos ponton áll. A zsinat lerakta az alapokat a jövőre nézve – és maga a mód, ahogy ezt tette és ahogyan hirdette az igazságot, mindig is iskolapéldája marad annak, hogyan működik a Szentlélek az egyházban. Most azonban felmerül a kérdés, hogyan kell elkezdeni a munkát, hogy ez az igazság valósággá is váljon. Természetesen rengeteg rituális és szövegbeli kérdés kerül majd előtérbe – a sokéves tapasztalat mutatja, hogy ezen a téren mennyi mindent lehet jól és mennyi mindent lehet rosszul csinálni. De úgy tűnik számomra, hogy a fő kérdés mégis valami más, nevezetesen a kultikus aktus – pontosabban a liturgikus aktus – kérdése.”

Guardini a következőkben Beauduinhez képest jóval filozofikusabb hangnemben tárgyalja a kérdést, belga elődjével mégis sok rokonságot mutatva. Válságjelként tekint az egyház 19. századra visszanyúló örökségére: a korabeli ember számára a vallásos magatartás alapvetően egyéni, belső aktus volt, amelyhez a liturgia jó esetben körítést adott, rosszabb esetben zavaró tényezőnek tekintették. A liturgiával foglalkozókra ezért elsősorban mint „keresztény komolyságot nélkülöző esztétákra” gondoltak. A zsinati vita világított rá arra, hogy itt „liturgikus dolgok” címen valami alapvető fogrog kockán.

l'oeuvre liturgique de Romano Guardini, Paris, Cerf, 2008, különösen a 91–94. oldalak.

Az egyik fontos felismerés Guardini szemében az – ugyancsak rokonságban belga elődjével –, hogy a liturgiát támogató vallásos aktust ugyan egyének hordozzák, de ők egy testet alkotnak, amelyben az egyház van jelen. Ebbe a korpuszba helyezi bele magát az egyén, és önkifejezésébe belefoglalja a körülállókat is; ami fáradságos, hiszen sok mindenben, ami elválaszt egymástól, felül kell emelkednie. Ez a folyamat a közösség és egyház fogalmainak konkretizálódásához, tudatosításához vezet.

Ugyanakkor, mivel a résztvevők testükben-lelkükben vannak jelen, ennek az aktusnak a lényegét nem pusztán valami nehezen megfogható „bensőesség” adja, hanem az ima épp az „időtartamokban, helyekben, dolgokban” ölt testet, „a ’jelentés’ nem hozzáadódik, hanem magában az aktusban valósul meg”. Ezzel a liturgiának éppen egy mechanisztikus felfogásától vesz távolságot, és annak szimbolikus, külső magyarázatot nem igénylő működésmódjára helyezi a hangsúlyt: a liturgikus aktus nem valamiféle jelentés elgondolása, szavakba öltése, megmagyarázása, hanem a részvétel, akár magának az aktusnak a megtételével, akár annak teljes lényünkkel történő résztvevő „olvasásával”.

Ez túlmutat a szerző által megfogalmazott „szociológiai és etnológiai” aspektusokon, amelyekre a gyülekezet aktív gyakorlati részvétele és a népnyelv használata reflektál azonnali módon. Guardini számára egy elsorvadt aktus, aktus-világ felélesztéséről, újratanulásáról van szó, ez a liturgikus reform tétje, ha nem akar torzulások megszüntetésében, új társadalmi helyzetekre való reflektálásban, liturgikus valóságok puszta értelmezésekben kimerülni.

Guardini szerint is a megújulás részét képezi, hogy szövegekkel és rítusokkal foglalkozunk,

de óva int attól, hogy ezt helyezzük a középpontba.²³ Sokkal fontosabb, hogy a liturgikus aktust magát újragondoljuk, és rákérdezzünk arra, hogy a mai kor embere egyáltalán alkalmas-e még a liturgiára. Meggyőződése, hogy erre „igen” a válasz, ezért megint visszahelyezi a hangsúlyt a liturgikus nevelésre, mert az emberekben az erre való alkalmasságot valahogyan fel kell ébreszteni. Guardini több műve is ezt járja körül, többek között a már említett *A liturgia szelleme*, *A liturgikus nevelés*, valamint aprópénzre váltva ezt a törekvést, az *Örökmécs* című műve.

Guardini egyik intuíciója, hogy a liturgia gesztusait az elemi, alapvető emberi meg tapasztalásokhoz vezet vissza. Például az étel, az ital, a küszöb, a mellvétel, a látás, a hallás, a beszéd a maguk elemiségében és a maguk igazságában tudnak lenni azok a csatornák, amelyeken keresztül az ember a liturgiára való képességét újra felfedezheti. Tehát elemi szintre vezet vissza a liturgikus tapasztalatot, ugyanakkor nem ragad meg ennél. Nem egyszerű antropológiai játszódásként fogja fel az istentiszteletet, hanem mindig a szimbólumnak a természetére épít, ami valami láthatatlannak a látható közvetítője. Guardininél ez a láthatóság a lényeghez tartozik, nem egy mellékes és helyettesíthető dolog, hanem a lényeg éppen ezen keresztül érkezik. Az egyik központi megállapítása éppen ezért az, hogy a hitre való nyitás, a hitbe történő beavatás a rítusokon keresztül válik lehetségessé.

Levele végén Guardini az akkor már évszázados múlttal bíró liturgikus mozgalom korszakolására tesz javaslatot. A négy általa megkülönböztetett korszakkal nem egyszerűen szakaszolni akarja a történelmet, hanem annak belső jelentését, fejlődését is megpróbálja

²³ A liturgikus reform előtt néhány évvel mondhatni váteszi megérzéssel írja mindezt.

megragadni. Eszerint a Franciaországból kiinduló restaurációs, ultramontán irányultsággal jellemzett kezdeményezések (ez az első korszak) a tudományos, főleg történeti kutatásokra összpontosító irányba haladtak tovább a második korszakban. A harmadik korszak viszont már a vulgarizációra, a katolikus hívők megszólítására és az ifjúság megszólítására helyezi a hangsúlyt, különösen a liturgia népnyelven hozzáférhetővé tételén keresztül. Guardini számára a negyedik korszak a zsinat munkájával kezdődik:

„Most a zsinat lendületéből kiindulva egy negyediket kell kezdeni; egy olyat, amely az élő cselekvéssel/gyakorlattal foglalkozik, és azt kérdezi: mi a valódi liturgikus folyamat természete – szemben más vallási folyamatokkal, az egyéni és a népi istentisztelet szabadon formálódó közösségi folyamatával? Hogyan épül fel az alapvető aktus? Milyen formákat ölt? Milyen tévedések fenyegetik? Hogyan viszonyulnak az általa támasztott követelmények a modern ember alkatához? Minek kell történnie ahhoz, hogy hitelesen és őszintén megtanulhassa?”

Guardini gondolatmenetének éppen ezért kulcsa a liturgikus nevelés, a cselekedet és az élő módon való látás megtanulása, túl a pusztá „írás-olvasás” képességén.

A következőkben röviden és a teljesség igénye nélkül szeretnék reflektálni Guardini levelének felvetéseire is.

Reflexió: a liturgikus képzés fontossága

Talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ha a zsinat által kezdeményezett istentiszteleti reform e negyedik korszak legmarkánsabb intézményes mérföldköve,

annak sem kiteljesedését, sem befejezését nem jelenti. A megújított liturgia, annak a hívek aktív részvételére és általános papságára is építő, többféle szolgálattevőt feltételező könyvei, illetve a megújuló vagy újonnan épülő liturgikus terek képezik azt a kottát, amelyből a katolikus egyház helyi közösségei, annak vezetőivel, a püspökök, illetve papok karmestersége alatt játszani fognak. Itt épp a liturgikus mozgalom azon legfontosabb törekvéseinek kellene utat találniuk, amelyek a már említett szűk, legalista és klerikális perspektívából akarták az istentiszteletet kiszabadítani, és újra akként felkínálni, ami mindig is volt: vagyis jó értelemben vett közkinccsként. Guardini levelétől közel hatvan évnyi távolságban sok közösségben még mindig csak blattolnak, és vagy lélek nélkül, vagy épp a szerző szándékával korántsem összhangban játszáknak le a hangjegyeket.

Ferenc pápa pontosan itt csatlakozik a *Desiderio desideravi* gondolatmenetében Guardini intuíciójához: a liturgia adekvát megélése, annak az egyházpolitikai viták kereszttüzéből való kimenekítése és így a felszínes közelítések kiküszöbölése csak mélyreható liturgikus képzésen keresztül lehetséges. Az apostoli levél alcíme is „Isten népének liturgikus képzésről” beszél, a 27. ponttól kezdve pedig már tulajdonképpen teljes egészében erre a képzésre fordítja figyelmét: „Komoly és életadó liturgikus képzésre van szükség”²⁴ – indítja mondandóját a Szentatya.

Már a *Sacrosanctum Concilium* 14–20. pontjai felvázolják a klérus és a hívők liturgikus képzésének főbb követelményeit. A 16. pont egészen világosan megfogalmazza, hogy a liturgiát a teológiatanítás központi, mindent egybegyűjtő, afféle tengelytémájának kellene tekinteni:

²⁴ FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi*, i. m., 31.

„A szent liturgia tudományát a szemináriumokban és a szerzetesek tanulmányi házaiban a szükséges és jelentősebb, a teológiai fakultásokon a főbb tárgyak közé kell sorolni, és teológiai, történeti, spirituális, lelkipásztori és jogi szempontból kell tanítani. A többi szaktárgy – főként a dogmatika, a szentírástudomány, a lelki élet és a lelkipásztorkodás – tanárai pedig törekedjenek arra, hogy tárgyük sajátos szemszögéből úgy fejtsék ki Krisztus misztériumát és az üdvösség történetét, hogy ezek összefüggése a liturgiával, illetve a papképzés egysége nyilvánvaló legyen.”²⁵

A legtöbb képző intézményben ehhez képest a gyakorlati tanszékek gyakorlati tárgyaként, két szemeszterben, heti két órában tanítják az istentisztelet kérdését – főleg jogi-gyakorlati szemlélettel. Ennyi idő a téma hittankönyv mélységű áttekintését teszi jó esetben lehetővé, és akkor liturgikus teológiáról, értelmezhető liturgiátörténeti áttekintésről vagy épp elemi érzékenyítésről még szó sem esett. Éppen ezért első javaslatunk ezzel kapcsolatban az, hogy a hitéleti képzések mintatanterveiben a liturgiának jóval nagyobb időt és óraszámot kell biztosítani, adott esetben önálló tanszéki vagy intézeti háttérrel.

*Reflexió: Felébreszthető-e a liturgiára való
alkalmasság az emberben?*

Hogyan lehet „liturgiára nevelni”?

Jóllehet a liturgiát vezető klérus képzése elsőrendű feladat, a zsinat a hívek liturgikus nevelését emeli ki leginkább, és az előbbi is ez utóbbi cél szolgálatában gondolja el. Ferenc pápa szándéka éppen itt csatlakozik

²⁵ Vö. A II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról, i. m., 16.

legerőteljesebben mind a II. Vatikáni Zsinat által, mind pedig a Guardini által megfogalmazott óhajhoz:

„A reform el nem fogadása és a reform felületes megértése elvonja figyelmünket attól a feladattól, hogy választ találjunk a kérdésre, melyet megismétlek: hogyan növekedhetünk abban a képességben, hogy teljesen megéljük a liturgikus cselekményt? Hogyan csodálkozhatunk továbbra is azon, ami a szemünk előtt történik a liturgikus ünneplésen? Komoly és életadó liturgikus képzésre van szükségünk.”²⁶

Guardini ezzel kapcsolatosan bátor, ám első látásra talán pesszimistának tűnő kérdéseket fogalmaz meg, melyek elbizonytalaníthatnak bennünket is azzal kapcsolatban, „hogyan az ipari kor embere, a technológia és az általa létrehozott szociológiai struktúrák miatt egyszerűen nem képes többé a liturgikus cselekményre”. Guardini egészen odáig megy, hogy felveti: nem kellene annak szimbolikus formáitól egyszer s mindenkorra búcsút venni? A kérdésfelvetés valószínűleg mit sem veszített aktualitásából, sőt, a mai információs társadalom és a virtuális térben való lét életmóddá válása alighanem új fénytörésben jeleníti meg azt. Ferenc pápa reakciója valószínűleg ennek is szól.

Mindenesetre Guardini egész életműve annak állítása, hogy van jó értelemben vett fáradságos út ennek az érzékenységnek a felélesztéséhez. Különös érdeklődéssel fordult azok felé a kortárs pedagógiai kísérletek felé, így a Montessori-iskolák tapasztalatai felé is, amelyek a lexikális tudás átadásán túl az egész

²⁶ FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi*, i. m., 31.

ember formálását célozzák.²⁷ Erre talán a legizgalmasabb példát a Quickborn ifjúsági mozgalomban, különösen is az alsó-frankföldi Rothenfels kastélyában, ifjúsági csoportok számára szervezett találkozók keretében kifejtett munkássága adja.²⁸ A rothenfelsi találkozók „összművészeti” természetűek voltak, ahol színjátszás, előadások, kézművesség, természetjárás, közös étkezések, közös munka, aktuális témák vagy épp az ifjúsági mozgalom kérdéseinek megvitatása olyan szövetet hozott létre, amelybe az imádság szála otthonosan szövődött; nem idegen testként, hanem szorosan fonódva a közösségi együttlétről szerzett elemi tapasztalatok köré. Különleges és valamilyen szempontból máig ható teret adott ehhez a kastély puritán, fehérre meszelt és pusztán feketére festett faszálmolyokkal berendezett lovagterme, a híres Rittersaal, ahol az éppen végbemenő esemény természetének megfelelően a közösség alakította ki azt a formát, amelyben megtörtént a találkozás: legyen szó vitaesterről, előadásról, színházi előadásról vagy az alkalmanként ott ünnepelt szentmisékről.

Guardini így vall erről a benne is mély nyomot hagyó időszakról:

„A kastély valóságos kutatóműhely volt, ahol az elmúlt húsz évben a legkülönbébb dolgokat próbáltuk ki. Mindenekelőtt az együttélés olyan módját, amely egyszerre szabad és rendezett. Komolyság,

²⁷ Vö. ROMANO GUARDINI: *Örökmécs. A liturgia világa*, Szent István Társulat, Budapest, 2000, 7–8.

²⁸ A rothenfelsi kísérlet remek összefoglalását adja FRÉDÉRIC DEBUYST: *L'entrée en liturgie*, i. m., 49–71, illetve erőteljesebben az építészeti-téralakítási problematikára fókuszálva, in uő: *A hely szelleme a keresztény építészetben*, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2005, 62–77.

öröm, önuralom és nyitottság. Az, hogy a liturgikus mozgalom ilyen mélyen be tudott hatolni a népbe, nem kis részben annak köszönhető, hogy itt egész évben, a nagy ünnepeken és a mindennapi életben az istentiszteletet ünnepelték [...] A lelki és emberi együttműködés formáit találták ki és fejlesztették fokozatosan. Itt került sor például az első nagy »munkahétre« [Werkwoche]. És ha valaha megírják a német ifjúsági mozgalmak és az általuk végzett munka történetét, akkor el kell mondani, hogy Rothenfels milyen mély és tartós hatást gyakorolt rájuk – még olyan körökben is, amelyek akkoriban ellenségesen viszonyultak hozzá.”²⁹

A liturgikus nevelés tehát egy egész kultúrát, közeget, kapcsolódásokat feltételez, a teljes embert szólítja meg, igényt tart az emberi lét rezonálására annak minden regiszterében. Ferenc pápa nagy érzékenységgel csatlakozik ehhez a felfogáshoz a *Desiderio desideravi* 42–46. pontjaiban, felidézve a liturgiának azokat az elemi vonatkozásait, amelyek emberi létünk hasonlóan elemi tapasztalataihoz kötődnek. Az erre való érzékenyítést és a rácsodálkozás, észlelés, érzékelés, megérintődés képességének újratanulását szorgalmazza – belátva, hogy ezt sok tekintetben elveszíti a mai ember. Ezt a veszteséget mégsem tartja véglegesnek, visszafordíthatatlannak a pápa, hanem az egyház minden tagjától erőfeszítéseket kér, hogy önmagunkat, a világot újratanuljuk, az önmagunkhoz és a világhoz való lehető legközvetlenebb hozzáférést újra begyakoroljuk.

²⁹ Idézi FRÉDÉRIC DEBUYST, in uő: *L'entrée en liturgie*, i. m., 60. (F. Ö. J. ford.)

*Reflexió: A 21. század eszközei
a liturgiára való alkalmasság vagy éppen
rácsodálkozás felébresztésében*

A liturgiára való képességünk magával teremtettségünkkel, a világhoz és Istenhez való elemi, eredendő kapcsolódásunkkal, az Istenre való képességünkkel kapcsolatos, ami Istennek nemcsak teremtő gesztusából, de a világhoz Jézusban való leereszkedéséből fakad. Ferenc pápa is erről beszél, amikor Isten közelségéről mint Isten stílusáról beszél:

„Isten közel jött az életünkhöz, együttérez a megsebzett emberiség sorsával, és azért jön, hogy lebontson minden akadályt, amely megakadályozza, hogy megéljük a vele, másokkal és önmagunkkal való kapcsolatunkat. Közel lett... Közelség. Jól jegyezzétek meg ezt a szót, közelség. Három szó, amely Isten stílusát jelzi: közelség, könyörület, gyengédség... Jézus megmutatja, hogy Isten nem közömbös, nem tart „biztonságos távolságot”; ellenkezőleg, könyörületesen közeledik, és megérinti az életünket, hogy gyengédséggel gyógyítsa azt. Ez Isten stílusa: közelség, együttérzés és gyengédség. Isten vétke; ő ebben az értelemben nagy vétke.³⁰

Teremtett és a világba helyezett emberségünk éppen ezért az egyetlen alkalmas csatorna arra, hogy az Istennel kapcsolatba kerüljünk. Ez a liturgikus aktus alapja. És ez tulajdonképpen a kezünkbe is adja azokat az eszközöket, amelyek valamiképpen

³⁰ Ferenc pápának az *Úrangyala elimádkozása előtt mondott beszéde*, 2021. február 14. https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2021/documents/papa-francesco_angelus_20210214.html [online, 2024. 10. 06.] (F. Ö. J. ford.)

a szimbolikus-liturgikus cselekvés iránti érzékenységünket tudják élesztgetni.

Szeretnék néhány ilyen eszközt megemlíteni, amelyek a liturgikus tapasztalatnak ezt az elemi voltát segíthetik elmélyíteni. Az első ilyen eszköz – paradox módon – a keresztény meditáció általam is járt útja. Olyan út ez, amely indirekt módon a liturgiához való viszonyunkat nagyon nagy mértékben tudja gyógyítani. A közelmúltban elhunyt Jálics Ferenc atya, jezsuita szerzetes, teológus, a kontemplatív imamód egyik nagy mai mestere az „állhatatos, éber, érdeklődő figyelem” fontosságát, valamint a testi észlelést hangsúlyozza, amikor az általa tanított Jézus-imáról, de áttételesen minden más imádságról is beszél. Az éber, érdeklődő figyelem gyakorlása az észleléshez, és így – Mustó Péter szavaival – a gyógyító valósághoz, Isten üdvözítő jelenlétéhez való állhatatos visszatérésben annak az elcsodálkozásnak a szinonimáját látom, amit Ferenc pápa visszatérően „elcsodálkozásként”, „rácso-dálkozásként”, „elámulásként” úgy emleget apostoli levelében, mint a liturgián való részvételünk egyik fő lehetőségét. A meditációs ima lecsupaszított, az érzelmeket és akaratot zárójelbe tévő, be- és elfogadó természete a liturgia objektív, nem általunk teremtet, hanem nekünk hagyományozott világát is segít újra és újra megszeretni. Ez az imamód állhatatosságra tanít, vagyis arra az elkötelezettségre, hogy a figyelmünket mindig visszavisszük a valósághoz; éber, vagyis nem önmagára koncentráló, hanem kifelé antenna-ként megnyíló, befogadó és érdeklődő, amennyiben engedi megjelenni, megnyilvánulni és létezni azt, amit az imában kap. A legjobb attitűd, hogy az istentiszteleten ne követelözve és saját igényeinket előtérbe tolva, hanem a megajándékozhatóság lelkületével vegyünk részt.

Ahogy Ferenc pápa is írja Guardinit idézve:

„mindig alá kell vetni magunkat a liturgia természetének és a Lélek működésének. Buzgón át kell adnunk magunkat az ünneplésnek, és engednünk kell, hogy maga az ünneplés adja át nekünk a művészetét. Guardini írja: »Be kell látnunk, milyen mélyen megrekedtünk az individualizmusban és a szubjektivizmusban; mennyire elszoktunk a Nagy általi igénybevételtől, és milyen kicsik vallási élettünk mércéi. Újra fel kell ébresztenünk az érzéket az imádság nagy stílusa iránt, az egzisztenciálisra való törekvést az imádságban is. Az ehhez vezető út viszont a fegyelem, a gyenge szentimentalizmusról való lemondás; komoly munkát végezve – az Egyház iránti engedelmségben – vallási élettünkön és magatartásunkon is.« Így tanuljuk meg az ünneplés művészetét.”³¹

A teljesség igénye nélkül, de Guardini rothenfelsi tapasztalatától is ihletve említek még néhány olyan utat, amelyek a liturgiára, és a liturgián történetekre való rácsodálkozás képességét, az *ars celebrandi* megélését erősíthetik bennünk. Mindenekelőtt a dramatikus műfajok közül a bibliodramát emelném ki, amely a bibliai szereplők játékonyszerű takarása mögött, közösségekben szerzett spirituális és közösségi tapasztalat az Isten ígéretétől és a játszótársak sorsától és tapasztalatától való megérintettségéről. Eleven élményét adhatja annak, hogy a bibliai szereplők megszólítottóságának hús-vér élménye ma is valós; az Ige ma is személyes. A bibliodráma egyes technikái pedig pontosan a szimbólumok és rítusok jelentés- és jelentőségjeljes

³¹ FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi*, i. m., 50.

mivoltát engedik átélni, és ezen keresztül a szenttel való érintkezés útjává válnak.

A liturgián megszólaló szentírási szakaszokhoz visz közel az egyes istentiszteleti alkalmakra való készüléssel végzett közös *lectio divina* is, amelyben nem Bibliát magyarázunk, hanem azt feltételezve, hogy Isten itt és most megszólít, osztjuk meg egymással, mit üzen nekünk személyesen az olvasott szakaszok. Ennek egyik útja az ún. VIGAN módszer, amelyben három, a személyesség felé egyre mélyülő kérdésre adott válasz által (Mely szavak érintenek meg? Mit üzen nekem személyesen Isten itt és most? Mit válaszolok neki imádságban?) hallhatjuk meg Isten személyesen nekünk szóló üzenetét.

A művészet- és meseterápiás képzések, foglalkozások ugyancsak a szimbólumok, képek, történetek működésének újrafelfedezéséhez, gyógyító és a transzcendens felé megnyitó utak lehetnek, akár csak a mozgással, tánccal kapcsolatos csoportmunka. Mindezek segíthetnek abban, hogy otthon legyünk abban a testben, amelyben aztán a liturgián közösen Isten felé fordulunk.

A liturgikus mozgalom nagy ahaélménye, hogy a keresztény istentisztelet az egész népre tartozik: talán épp otthonainkban, a terített asztalnál, kenyერünket egymásnak megtörve, a másik tányérjába ételt mérítve, poharába bort öntve, közösen énekelve, az esti családi imánál vagy éppen a csillagos ég alatt minél többet tartózkodva tudnánk visszatalálni a szertartásoknak ahhoz a világához, amelybe Jézus is belenőtt, és amelyeken keresztül az általa hozott megváltást akarta „házasítani” számunkra.

